

MATKO MEŠTROVIĆ

Umjetnost i tehnologija *nekad i sad*

Umjetnost danas propituje samu sebe. Propitivanje je njezina posljednja vitalnost, sposobnost da se otvori alternativama između traženja i istraživanja, reakcije i osmišljavanja. To je metodološki problem, i u krajnjoj analizi također idejni. Umjetnost je zatečena znanstvenom i tehnološkom stvarnošću u kojoj se ne može orijentirati. Njezina sredstva su dimenzijski neadekvatna zbivanjima suvremenog svijeta. Zbog toga jedino u odnosu i konfrontaciji sa suvremenim uzorcima društvenih vrijednosti umjetnost može pronaći svoju društvenu funkciju, ali ne smije ostati izvan konteksta znanstvenotehnološke organizacije. Upravo suprotno, umjetnost bi trebala postavljati pitanje koji je konačan smisao znanosti i tehnologije, kao i propitivati vlastiti smisao i dostatnost.

Nedostatnost umjetnosti za njezinu istinsku funkciju dolazi iz njezine tehničke nesposobnosti da izdrži univerzalnost civilizacijskih fenomena istovremeno nadilazeći ugrađenost u još uvijek lokalizirana društvena okruženja, mentalitet i strukture.

Pitanje umjetnosti danas uključuje također njezinu sposobnost da savlada fenomenološku razinu vlastite prirode u relaciji sa sredstvima i tipologijom mišljenja. Što se tiče sredstava, umjetnost je vrlo daleko od suvremenog tehnološkog potencijala. Način razmišljanja pak oscilira između infantilnog nekonformizma i konformističke uključenosti u otuđujuće tržišne procese.

Ovo su bile uvodne teze za moje izlaganje na konferenciji Umjetnost i televizija, održanoj progodom XX Glavne skupštine AICA-e u Bordeauxu, točno prije trideset godina. Želio bih ponovno ispitati relevantnost tih razmišljanja u današnjim uvjetima.

1.

U ranim šezdesetima Zagreb je bio poznat kao središte međunarodnog pokreta *Nove tendencije*. Serija bijenalnih izložbi neobičnih objekata, konstrukcija i kinetičkih instalacija predstavljena tada zajedno s vrlo živahnim sudjelovanjem mladih ljudi iz različitih samoorganiziranih grupa "istraživača" diljem Evrope i šire, učinile su posve uvjerljivim stav da značenje umjetnosti mora proći kroz odlučujuće promjene. "Siti smo slika iz prašnjave vječnosti muzeja... svaki novi materijal, novi proces, svaka nova vještina jest dobrodošla ukoliko je neophodna za naš rad... želimo biti slobodni od svih konvencija... ali naš pokret nije revolucionaran... mi otvaramo vrata i naš program raste sa svakim novim iskustvom..." pisao je Švicarac Karl Gestner u katalogu povodom pariške kolektivne izložbe pedesetak članova pokreta 1964. Bio sam duboko upleten u te aktivnosti i osobno sam vjerovao da istraživački pristup implicitno unaprijed pretpostavlja prodiranje u dominantne društvene strukture. Kako se umjetnost može kvalificirati za takvo djelovanje - to je bilo stvarno pitanje.

"Ali strojevi su došli ljudima brže no što su ljudi došli strojevima" - izjavio je Abraham Moles na otvaranju međunarodnog kolokvija *Kompjuteri i vizualna istraživanja*, u kolovozu 1968. Moles, jedan od rijetkih znanstvenika koji je duboko poštovao naša nastojanja, bio je uvjeren da će dolaskom računala jaz između umjetnika i stroja biti premošćen. Posljedično, vjerovao je da su odnosi između umjetnosti i društva na putu korjenitih promjena. Nije posebno obraćao paž-

nju na važnost dramatičnih društvenih događanja 1968.

Ali neki od sudionika na kolokviju jesu. Dvije pozicije bile su jasno suprotstavljene, obje razdvojene u sebi, i ja sam ih pokušao sintetizirati. Alberto Biasi, član *Gruppo N* iz Padove: "Ne možemo ostati ravnodušni prema vašem programu, ali, s druge strane, ne možemo ne razmotriti stvarnu situaciju u kojoj se nalazi svijet kapitalističke ekonomije." Drugo stajalište predstavio je Frieder Nake, umjetnik/znanstvenik iz Rechenzentrum-a iz Stuttgarta, koji je replicirao Biasiju: "Vrlo dobro ste svjesni opasnosti kompjutorske manipulacije... ali moramo se držati principa: racionalnost u službi čovjeka... i biti spremni da budemo shizofreni".

Završavajući svoj govor, rekao sam: "... bitni procesi modernog društva, bez obzira na razliku što je društveno a što znanstveno u tehnološkoj revoluciji, konvergiraju..."

2.

Bilo je to vrijeme kada je Marshall McLuhan propovijedao o medijima i globalnom selu, mnogo godina prije pojavljivanja prvog osobnog računala. "Nemoguće je razumjeti društvene i kulturne promjene bez znanja o funkcioniranju medija" - bila je njegova osnovna poruka, koja danas zvuči tako jednostavno. Televizija je tada bila najprominentnija tehnologija, ali nikada nismo dovoljno shvatili njezinu društvenu ulogu. Vjerojatno se isto može reći i za naše razumijevanje McLuhanove misli. Ono što je on smatrao najznačajnijim jesu promjene u okolini uzrokovane

novim tehnologijama. Okolina nije samo pasivni omotač, već aktivni proces koji izaziva strukturalne promjene u ljudskom gledanju. Da bismo bili sposobni suočiti se s podacima električne brzine u tipičnoj situaciji zasićenosti informacijama, moramo se okrenuti proučavanju konfiguracija. To više nije svijet kotača, već svijet električnih krugova, ne svijet fragmenata, već integriranih kontura. On nije bio toliko lažni prorok kao što je njegovo propovijedanje bilo vremeniski prerano da bi imalo praktičnu važnost, jer uvijek *“politika daje jučerašnje odgovore na današnja pitanja”*.

U međuvremenu ideja globalne informacijske infrastrukture postala je realnija. Moguće je poslati i primiti tekst, brojčane podatke, glas i vizualne slike, odvojeno ili kao kombinirani sadržaj u digitaliziranoj formi kroz proširene i međusobno povezane telekomunikacijske i/ili emitirajuće kanale od svakog pojedinačnog sudionika u komunikaciji s ostalima. Zbog toga namjera profesora Ilkka Heiskanena s Helsinškog sveučilišta da se izravnije pozabavi problemima kreativnosti i kulture unutar šireg grananja “informacijskog doba” izgleda razumna. Njegovi zaključci su dovoljno iznenađujući (ili uopće nisu!). Povećana interaktivna komunikacija u stvarnom vremenu može imati negativne ekonomske i političke posljedice: narastajuću nemogućnost kontrole cjelokupnog ponašanja, kao što događaji u političkom životu i financijskom svijetu svjedoče.

Te negativne izvanjskosti i nestabilnosti postupno su stegle međunarodnu suradnju i kontrolu

aplikacija komunikacijske i informacijske tehnologije. Električni pokrivač prekrpio je postindustrijski svijet. Taj pokrivač pričvršćen je znanstvenim i tehnološkim klinovima s jedne i ekonomskim i pravnim klinovima s druge strane. On ne pruža samo “toplinu” za spavače, već i snove i slike stvarnosti. Uznemirujuće je pitanje o njegovu sadržaju: do koje mjere taj pokrivač kao cjelina ili njegovi dijelovi definiraju i ograničavaju slobodne namjere i želje njegovih stvoritelja i korisnika.

Heiskanen eksplicitno iskazuje svoju duboku zabrinutost što se tiče interakcije između tehnologije i umjetnosti kojoj smo se toliko nadali. Njihov odnos danas izgleda mnogo asimetričniji nego što je to bio u šezdesetima i sedamdesetima. Više nema izgleda za utjecaj umjetnosti na tehnologiju.

3.

Je li to bila dobro zasnovana nada? Kako umjetnost može utjecati na tehnologiju? Postoji li ikakav odnos izravne uzročnosti među njima? Nije li to jedna od mnogih modernih iluzija?

Istraživanje kritičkih sociokulturnih pitanja mora uzeti u obzir umiješanost tehnoloških “napredovanja” u različite kulturne prostore i institucije. Iako znanost i tehnologija mogu biti svugdje, determinizma nema ukoliko pod determinizmom označavamo jedan-na-jedan korespondenciju između uzročnog posrednika i njegovih učinaka. Tehnologija je, pak, nerazdvojiva u svim tim regijama, praksama i ideologijama, kažu Michael Menser i Stanly Aronowitz, pred-

lažući teoriju kompleksnosti kao opoziciju determinizmu. Tehnologija, znanost, kultura - te kategorije izgubile su svoj disciplinarni i ontološki integritet, jer je svaka od njih prožeta i penetrirana s druge dvije. Tehnologija je učinila očitom činjenicu da su kulturne granice uvijek više ili manje propusne. Iako kulturni objekti prenose određena kulturna vjerovanja i prakse ipak pri tome ostaju nedeterminirani.

Još je radikalniji pogled Bruna Latoura. U svojoj još ne čuvenoj knjizi *Nikad nismo bili moderni* on kaže da kulture - različite ili univerzalna - ne postoje, ne više no što postoji *Priroda*. Postoje jedino prirode-kulture, i one nude tek osnove za usporedbu.

Zaključak Mensera i Aronowitza je da subjekt ne može biti jednostavno definiran kao ljudsko biće. Biti subjekt znači biti prirodan-kulturalan-tehnološki. I subjektivnost i posredništvo umotani su u tehnološke sustave.

Ali, ne bojte se! Univerzalnost cyberkulture nema središta ni naputka. Ona je prazna, bez nekog posebnog sadržaja. Ona priznaje sve sadržaje, jer sve što čini jest da pojedinačne točke stavlja u međusobni doticaj. Proces opće međupovezanosti već ima i nastavit će, Pierre Lévy je duboko uvjeren, neizmjerne reperkusije na ekonomski, politički i kulturni život. Sigurno.

"Umjetnost i tehnologija - nekad i sad", izlaganje održano na godišnjoj skupštini AICA-e u Tokiju, 1998.

reference:

- a) Matko Meštrović, *Obrisi bez obrasca*, Mladost, Zagreb, 1970.
- b) *Propositions visuelles du mouvement international Nouvelle Tendance*, Musee des Arts Decoratifs, Palais du Louvre Pavillon de Marsan, travanj-svibanj 1964.
- c) *BIT-International 3*, Zagreb, 1968.
- d) Marshall McLuhan and Quentin Fiore, *The Medium is the Message - An Inventory of Effects*, A Bantam Book, 1967.
- e) Ilkka Heiskanen, *New communication and information technology as a catalyst in cultural development*, studija naručena od Europskog vijeća za potrebe Svjetskog izvješća o kulturi i razvoju, 1995.
- f) Michael Menser i Stanley Aronowitz, *On Cultural Studies, Science and Technology*, u S.Aronowitz, B.Martisons, M.Menser (ur.), *Technoscience and Cyberculture*, Routledge, New York, London, 1996.
- g) Bruno Latour, *Nous n'avons jamais été modernes, Essai d'anthropologie symetrique*, Edition La Decouverte, Paris, 1991.
- h) Pierre Lévy, *Cyberculture and the new Universal*, na *Conference on a new space for culture and society*, pod pokroviteljstvom Vaclava Havela, predsjednika Češke republike, 19.-23. studeni 1996., Prag